

Історичні особливості розвитку ремісничої освіти Півдня України кінця XIX – на початку XX ст.

С.М. Ситняківська

доцент Житомирського військового інституту імені С.П.Корольова

Історія будь-якого народу нерозривно пов'язана з розвитком системи його освіти в цілому, і освітніх закладів зокрема. Особливий інтерес викликає розвиток малодослідженого виду освіти, який тісно пов'язаний з іншими аспектами історичного розвитку суспільства, і є повністю регіонально залежним - це реміснича освіта. Розвиток ремісничої освіти на Півдні України, як і в Україні в цілому, зумовлювався цілим комплексом соціокультурних і соціально-економічних чинників, а друга половина XIX століття при цьому стала визначальною як для ремісничої освіти, так і для становлення нових соціально-економічних відносин загалом. Складність історико-педагогічного аналізу цього виду освіти другої половини XIX століття полягає в тому, що при порівняній нечисленності ремісничі училища, сільськогосподарські школи, нижчі технічні школи, ремісничі школи й ремісничі класи об'єднувалися в одну групу – промислові училища – і навіть не розглядалися як елемент освіти, а елемент розвитку промисловості і ремесел. Така структура ремісничої (чи, скоріше, промислової) освіти дає змогу проаналізувати її не лише в стаціонарних ремісничих навчальних закладах, до яких відносяться ремісничі училища й ремісничі школи, а й у ремісничих класах та відділеннях; але вказана структура ускладнює історико-педагогічний аналіз, оскільки почасти на початку XX століття ремісничі класи ставали ремісничими відділеннями при технічних та інших навчальних закладах. Так, сільськогосподарські школи Півдня України зараховувалися до ремісничих навчальних закладів, у сільськогосподарських училищах починали викладати ремісничі предмети (тобто давали основи ремесла) тощо.

Ремісничі навчальні заклади Півдня України, як і інших регіонів, діяли на підставі загальнодержавних документів, а також статутів навчальних закладів. Прийняття «Правил» аж в кінці XIX століття (1888 р.) свідчить про те, що система ремісничої освіти в середині та протягом усієї другої половини XIX століття не мала належного нормативно-правового оформлення, на відміну, наприклад, від гімназійної системи освіти, що регулювалася загальнодержавними документами («Статутами»), починаючи з 1803 року. Діяльність ремісничих навчальних закладів з 1888 року стала підпорядковуватися відділу промислових училищ міністерства народної освіти. Тому в звітах попечителів учбових округів (Катеринославського, Одеського та ін.) ремісничі навчальні заклади часто відносили саме до групи

промислових училищ, хоча промислові училища існували як окремі освітні заклади й ремісничі училища з ними ототожнювати не можна [1].

Про деякі з ремісничих навчальних закладів існують більш деталізовані відомості, про інші – історичних матеріалів у ході дослідження вдалося знайти небагато.

Так, реміснича освіта в Катеринославі поклала початок усій системі освіти цього міста, оскільки першим навчальним закладом тут стала реміснича школа при літейно-гарматному заводі. Метою цієї школи була безпосередня підготовка учнів до роботи на підприємстві. Школу було засновано у 1815 році і називалася вона гірничою. З 1881 року, коли Катеринослав став повітовим містом, у ньому стали з'являтися міські училища з різним строком навчання. Крім загальноосвітніх предметів, в училищах допускалося вивчення ремесел, але тільки в поза навчальний час. У 90-ті роки XIX століття ремісничі класи стали відкриватися при багатьох навчальних закладах міста. Ці класи не переслідували широких професійно-навчальних цілей, а були спрямовані на те, щоб дати можливість додатковий заробіток для випускників. Навчання в ремісничих класах було досить ґрунтовним і продовжувалося чотири роки. Результати навчання представлялися у вигляді власноруч виготовленого виробу, за яким оцінювалася ступінь вмінь та навичок з обраного ремесла. Так, учень, що опановував столярне ремесло, повинен був протягом навчального року виготовити один письмовий чи обідній стіл, три круглих столики, одну буфетну й одну книжкову шафу, певну кількість віконниць та ставень. Учні, що готувалися за ковальським і слюсарним ремеслом, повинні були виготовити прилад для зуборізного станка, ваги, замки, ножі для розколювання цукру [2].

У 1867 році було засновано *Єлисаветградське безкоштовне ремісничо-грамотне училище*. Його створенню належить заслуга викладача Єлисаветградського кавалерійського училища М.Ф.Федоровського і дружин офіцерів училища О.М.Резанової та О.І.Некрасової. В училищі від часу створення працювало 12 вчителів, вчилася 180 учнів. Діяльність цього навчального закладу регламентувалася власним Статутом, у якому зазначалося, що училище створене з метою навчання майбутніх ремісників «з середовища російського населення, в якому ремесел переважно взагалі немає, і дати християнське, моральне й практичне виховання тим дітям з найбідніших верств населення, які, залишившись без нагляду й засобів до життя, стануть з часом лише тягарем для суспільства» [3]. В Єлисаветградському ремісничому училищі навчали столярному, різьбярському, токарному, шорному, чоботарному й палітурному ремеслу; дівчатка вивчали білошвейну справу, дамську моду, гаптування. Учні старших класів вивчали додатково шовківництво й бджільництво, для чого було закладено навчальний фруктовий сад «Альгамбра», в якому у вільний від занять час учні працювали, займалися посівом і посадкою дерев, їх щепленням [3].

З 1905 року в Єлисаветградському ремісничо-грамотному училищі було відкрито п'ятирічне відділення для хлопчиків з майстернями. Навчання могло закінчуватися тим, що хлопчики отримувало право на викладання в початкових училищах.

Сам засновник цього ремісничого училища викладав у ньому садівництво й шовківництво, постійно підтримував його фінансово. Деяку частину коштів вдавалося зібрати під час численних концертів, спектаклів, продажу виробів учнів училища.

Дослідження стверджують, що за змістом навчання, майстерністю викладачів та правилами внутрішнього розпорядку це було одне з найкращих ремісничих училищ не лише в Україні, а й по всій Російській імперії [3].

Гнедінське центральне ремісниче училище Олександрівського повіту Катеринославської губернії було відкрите внаслідок плідної діяльності Товариства поліпшення народної праці в пам'ять Царя-Визволителя Олександра II, заснованого 1881 року. Товариство мало на меті створити мережу ремісничих навчальних закладів для підготовки дітей та молоді в традиційних для цієї місцевості ремеслах. До ремісничих шкіл повинні були долучитися також землеробські з власними господарствами.

Землю для заснування Гнедінського ремісничого училища пожертвував відставний гвардії штаб-ротмістр Дмитро Титович Гнедін, тому училище стало носити його ім'я [4]; він же став першим попечителем цього навчального закладу, а його дружина – почесною попечителькою. Попечителем з навчальної частини став відомий український педагог Микола Олександрович Корф, який брав безпосередню участь у написанні статуту училища [5].

Спочатку училище мало працювати за трирічним терміном навчання, але згодом стало чотирирічним. У ньому готували столярів, ковалів, слюсарів для потреб сільського господарства. Учнями могли стати вихідці з будь-якого стану, які закінчили початкові народні училища віком 13-16 років. Кількість учнів коливалася від 17 до 30 осіб залежно від року навчання. Спочатку в училищі була лише столярна майстерня, згодом було збудовано слюсарню. Поруч з кузнею спорудили мідноливарну піч, де учні оволодівали основами ливарного мистецтва [4].

Загалом на Катеринославщині реміснича освіта була пріоритетним об'єктом уваги земської влади. У 1869 році губернське земство вирішило в кожному повіті відкрити ремісничу школу, однак ці плани стали здійснюватися через два десятиліття, коли було створено Товариство поліпшення народної праці в пам'ять Царя-визволителя Олександра II [4].

У *Миколаєві* першою ремісничою школою стала портова, заснована у 1863 році. У цій школі відбувалася підготовка робітничих кадрів для миколаївського Адміралтейства, комерційного порту, біржі, а також для флоту всього регіону. Ініціатором відкриття цієї школи був воєнний губернатор міста Богдан Готліб Олександрович фон Глазенап.

Іноді реміснича освіта надавалася у вигляді спеціальних курсів при технічних та інших промислових навчальних закладах. Так, у 1900 році при

Одеському Олександрівському міському чотирикласному училищі були відкриті вечірні курси технічного креслення й малювання для ремісників та робітників. Діяльність курсів фінансувалася з пожертв місцевих фабрикантів і заводчиків. Відмінність цих курсів полягала у тому, що їх учнями ставали дорослі люди, робітники і майстри промислових підприємств. Але необхідність оволодіння новими технологіями виробництва вимагала їх додаткової професійно-технічної освіти [6].

Таким чином, проведене дослідження дає змогу констатувати, що створення ремісничих навчальних закладів на Півдні Україні мало виражений регіонально-економічний характер і детермінувалося потребами регіону в тих чи інших робітничих кадрах. Як свідчать проаналізовані історичні матеріали, ремісничі училища були переважно самостійними навчальними закладами; натомість на початку ХХ століття вони могли перетворюватися на технічні чи промислові навчальні заклади і деякі з них стали прототипами і основоположниками сучасних технічних навчальних закладів. Вони стали важливою віхою становлення та розвитку регіональної промисловості, сільського господарства, народних промислів та інших видів діяльності народів та етносів Південної частини України.

Список використаних джерел та літератури:

1. О числе часов занятий в неделю в низших ремесленных школах с одним и двумя отделениями и порядке распределения уроков между заведывающими сими школами и мастерами-техниками // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1908. – №12. – С.13-18.
2. <http://www.portal.lg.ua/content/view/429/138/>
3. Калініченко Н.А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина ХІХ – ХХ століття / Н.А.Калініченко : монографія. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 744 с. – С.61-62.
4. Ткаченко В.Г. Професійна освіта в Олександрівському повіті / В.Г.Ткаченко [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/19071.html>
5. Корф Н.А. Сельскохозяйственное и ремесленное образование народа / Н.А. Корф // Весник Европы. – 1881. - №3. – С.18-32.
6. Распоряжения центрального управления министерства народного просвещения // Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1900. - №1-12. – С.57-58.